

Zpráva z konference Displacements: Women's Transnational Trajectories & Artistic Experiences of Emancipation in Central Europe

Magdalena Eriksröd-Burger

Otto-Friedrich-Universität Bamberg
magdalena.eriksroed-burger@uni-bamberg.de

Mezinárodní konference Displacements: Women's Transnational Trajectories & Artistic Experiences of Emancipation in Central Europe, kterou zorganizovali Mateusz Chmurski, Clara Royer a Lola Sinoimeri, se konala v CEFRES v Praze ve dnech 16.–18. března 2023. Na jejím uspořádání se podílely EUR'ORBEM (CNRS-Sorbonne Université), CEFRES (CNRS-MEAE), Ústav české literatury a komparatistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Instytut Kultury Polskiej, Wydział Polonistyki, Uniwersytet Warszawski, s podporou Alliance 4EU+, GDR „Connaissance de l'Europe médiane“ (CNRS) a Francouzského institutu v Praze. Sešli se na ní vědci z různých oborů, aby prozkoumali rozmanité významy výrazu *dépaysement* (*displacement*: vysídlení, vykořeněnost, vytěsnění) v literárních a uměleckých trajektoriích střeoevropských žen. Cílem konference bylo zkoumat neobvyklé trajektorie, které překračují politické, jazykové nebo intelektuální hranice, aby odhalily složité sítě vzájemných vazeb, přenosů a praktik, které se zrodily z disjunktního posunu jazyků, kultur a hranic, jež tento region definují. Hlavní otázka, kterou si organizátoři chtěli položit, zněla: „Jak si může žena vytvořit, vybudovat a obývat ‚vlastní pokoj‘ (Woolf 1929), který je neustále přemístován, neustále v pohybu; *errancy*, která je zároveň migrační, politická a jazyková, nebo prostě intimita na útěku?“¹

Jasmina Lukić (Central European University Vienna) zahájila konferenci zkoumáním vlivu vysídlení (*dépaysement*) na psaní žen v bývalém jugoslávském a postjugoslávském kontextu. Ve své přednášce se zabývala spisovatelkami, které zažily migraci, válku a poválečnou transnacionální migraci, a interpretovala jejich vyprávění v širším rámci transnacionální feministické literární teorie s využitím definice transnacionální feministické literatury Susan Friedman (1943–2023). Analýza se zaměřila na převládající figurální formace, jako jsou národ, hranice, migrace, glokalizace a konjunkce, a ukázala, že vysídlení patří jako další kategorie k transnacionální literatuře.

První panel konference, „Displaced in the Country? Emancipatory Strategies“, se zaměřil na umělkyně, které byly ve svých zemích vysídleny, a na jejich strategie emancipace. Diskutovalo se o výzvách a příležitostech, které vysídlení představovalo

1 Viz <https://cefres.cz/en/19800> (28. 4. 2023); srov. Virginia Woolf: *A Room of One's Own*. Hogarth Press, London 1929.

v životě a díle spisovatelek a umělkyn v 19. a 20. století. Cécile Gauthier (Université de Reims) se na příkladu českých spisovatelek Boženy Němcové (1820–1862) a Aloisie Kirschner/Ossipa Schubina (1854–1934) zabývala otázkou souvislosti mezi ženskou emancipací a vazbou k místu, kde se člověk usadil (*Heimat*). Cesty a díla těchto dvou spisovatelek ilustrují snahu vymanit se ze společenských norem a hranic, ale zároveň ukazují limity tohoto procesu v dané době. Příspěvek zkoumal napětí mezi touhou po emancipaci prostřednictvím přesídlení (literárního či symbolického) a přitažlivostí vlasti a kladl si otázku, kde může ženská emancipace skutečně zakořenit a vzkvétat. Jana-Katharina Mende (Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg) ve svém příspěvku ukázala možnosti zpětného sledování vysídlení pomocí kvantitativního přístupu a digitálních nástrojů, jako jsou *Named Entity Recognition* (NER) a mapovací nástroje *Recogito*² či *NodeGoat*³. Hovořila o biobibliografickém slovníku současných německých spisovatelek (1898) Sophie Pataky (1860–1915), který obsahuje informace o více než 5000 ženách, a o tom, že poskytuje podrobné informace o místech jejich narození a pobytu, což umožňuje vizualizaci a mapování jejich trajektorií. Mende srovnávala případové studie spisovatelek ze střední Evropy (např. Olga Wohlbrück /1867–1933/, Aloisia Kirschner/Ossip Schubin /1854–1934/, Marie Schmitzhausen/Paul Maria Lacroma /1851–1929/) a poskytla vhled do prostorů a místností psaní na přelomu století. Na příkladu uměleckého pole v meziválečné Praze se Magadalena Eriksröd-Burger (Otto-Friedrich-Universität Bamberg) zabývala konceptem sociálního vytěsnění (*social displacement*)⁴ jako kolektivní zkušenosti umělkyn. Po feminismu fin-de-siècle se v první Československé republice objevila důležitá postava *nové ženy* a ženy rozšířily svou účast ve veřejném životě včetně přístupu na vysoké školy (např. na Akademii výtvarných umění). Navzdory profesionalizaci uměleckých aktivit se však umělkyně stále potýkaly se společenským vyloučením a odmítáním, což vedlo k rozvoji strategií, jako bylo budování protipublik prostřednictvím zakládání uměleckých ženských spolků (např. Kruh výtvarných umělkyn) nebo zřizování samostatných ateliérů a výstavních síní, které měly zlepšit jejich postavení v uměleckém poli. Gertraude Zand (Universität Wien) se zabývala životem a dílem Honzy Krejcarové (Jana Černá, 1928–1981), české spisovatelky, která žila v důsledku rodinného zázemí a politických poměrů životem vytěsněným. Přestože byla Krejcarová v komunistickém Československu považována za třídního nepřítele, vzdorovala konvencím a vytvářela provokativní literaturu, která se vymykala literárním normám. Příspěvek analyzoval korelaci mezi společensko-politickým vytěsněním a tvůrčím procesem a zkoumal, jak mohlo vytěsnění ovlivnit Krejcarové idiosynkratický styl psaní.

Druhý panel „Cosmopolitan Trajectories“, přinesl podnětné analýzy konceptu kosmopolitismu a přesunu v literatuře a umění. Příspěvky zdůraznily význam uznání různých zkušeností a perspektiv a potenciál těchto zkušeností zpochybnit tradiční normy a kódy. Guillaume Métayer (CNRS) se zabýval životem a dílem Itóky

2 Recogito, iniciativa Pelagios Commons <<http://recogito.pelagios.org/>> (2013).

3 Viz nodegoat: a web-based data management, network analysis & visualisation environment, LAB1100 <<http://lab1100.com>>.

4 Daniel Smith: Social Fluidity and Social Displacement. *The Sociological Review* 58, 2010, č. 4, s. 680–698.

(1873–1951), maďarské umělkyně, spisovatelky a novinářky, a tím, jak její četná přesídlení a vyjednávání ovlivnila její estetické volby. Studie ukázala složitý vztah mezi Itóciány rozmanitými zkušenostmi a strategiemi uznání, které používala k obhajobě svého přesvědčení. Cécile Rousselet (Université Sorbonne Nouvelle) se zabývala románem Esther Kreitman (1891–1954) *Der Sheydim-tants* (1936) a zobrazením neustálého přemístování a hledání identity hlavní hrdinky. Vypravěčský styl románu, ovlivněný modernistickými spisovatelkami, jako byla Virginia Woolf (1882–1941), poskytl prostor pro alternativní formy psaní a politickou subverzi. Téma přemístění umožnilo hlavní hrdince vytvořit si nový prostor a zpochybnit tradiční normy a kódy. Charles Sabatos (Université Yeditepe Istanbul) se ve svém příspěvku zaměřil na rostoucí význam slovenských spisovatelek, které v překračování jazykových a kulturních hranic předčily své mužské vrstevníky. Autorky (např. Alexandra Salmela /* 1980/ nebo Andrea Salajová /* 1974/) využily své zkušenosti s přesunem a jazykovou rozmanitostí k tomu, aby upozornily na marginalizované aspekty slovenské společnosti, jako je romská komunita a LGBT. Příspěvek naznačil, že tento trend ukazuje rostoucí ústřední postavení žen ve slovenské beletrii a snahu slovenské literatury vymezit se v nadnárodních souvislostech, což odráží globální trendy ve světové literatuře.

Třetí panel, „Forced Migration and Appropriation of Exile“, se zaměřil na téma konkrétního vysídlení a jeho souvislost s literárními a uměleckými prostředky. Iryna Vikyrchak (Vratislavská univerzita) představila životy a díla dvou židovských básnířek, Rose Ausländer (1901–1988) a Klary Blum (1904–1971), které se narodily v multikulturním městě Černovice. Obě básnířky psaly o svých zkušenostech z tohoto města včetně období holocaustu a o tom, jak formovalo jejich identitu a poezii. Vikyrchak zkoumala, jak jejich poválečná emigrace ovlivnila jejich vztah k rodnému městu a jejich tvorbu. Lola Sinoimeri (Université Paris & Sorbonne Université) se ve svém příspěvku zabývala díly Elvíry Dones (* 1960) a Melindy Nadj Abonji (* 1968), dvou autorek z balkánských diaspor, které v kontextu devadesátých let 20. století vyvrátily západní očekávání, že jsou pouhými „vypravěčkami“ vlastních zkušeností. Sinoimeri zkoumala, jak jejich transnacionální autobiografie zpochybňují pohled Západu a umožňují přivlastnění jejich zkušeností. Na závěr Roberto Gómez Martínez (Universidad Complutense de Madrid) analyzoval dílo chorvatské spisovatelky Dubravky Ugrešić (1949–2023), která v roce 1992 uprchla do Německa a poté se usadila v Nizozemsku, kde její literatura dává hlas těm, kteří věřili v jednotu své země. Zdůraznil pocity ztracené identity a vykořeněnosti způsobené rozpadem Jugoslávie a nutnost přijmout slabost země se zklamáním a rezignací.

Ve čtvrtém panelu, „Displacement and Committed Feminisms“, se účastníci zabývali feministickou angažovaností umělkyně jako dalším typem vysídlení. Jiřina Šmejkalová (Univerzita Karlova) přednesla příspěvek o konceptu sebevymístění a vnitřních hranic v životě a díle feministické myslitelky Anny Pammrové (1860–1945). Zdůraznila její jedinečný pohled na nedostatečnost jazyka při vyjadřování ženských zkušeností a hledání předsymbolické existence ženského vědomí. Zabývala se také neustálým intelektuálním i fyzickým vykloubením a marginalizací Pammrové a zkoumala, proč zůstávala na okraji českého feministického politického hnutí a filozofie. Marika Kuźmicz (Akademie výtvarných umění ve Varšavě) se věnovala performativní akci Barbary Kozłowské (1940–2008) *Border Line* (1970–1975), v níž umělkyně

pouhou přítomností označovala po sobě jdoucí body na zeměkouli a vytvářela tak konceptuální utopii, která potvrzovala její subjektivitu proti shora vnucenému politickému, sociálnímu a historickému rozdělení. Dílo bylo projevem osobní svobody a strategií emancipace tváří v tvář tísnivé geopolitické situaci a bolestné kolektivní i osobní historii. Adrian Pelc (Universität Wien) se zabýval autobiografií *Gastarbeiter* (1978) Jugoslávky Very Kamenko, která nabídla detailní popis prolínání disciplinárních mechanismů a patriarchátu, s nímž se potýkala jako migrující dělnice. Příspěvek pojednával o subverzivní hodnotě publikace, ale také upozornil na problematiku zobrazení Kamenko jako čisté oběti, které nikdy nebyla přiznána pozice aktivního subjektu, a na to, jak se v „syrovém“ autobiografickém materiálu beznadějně prolétá subverze a podřízenost. Justyna Górny (Varšavská univerzita) představila analýzu německých a polských literárních textů z konce 19. a první poloviny 20. století, přičemž se zaměřila na nové literární postavy: studentky a lesby, které se různými způsoby potýkají s vysídlením. Příspěvek pojednával o tom, jak studentky zažívají vytěsnění v důsledku vstupu na akademickou půdu a migrace za studiem, zatímco neheteronormativní ženy zažívají existenciální vytěsnění v důsledku své nekonformity s genderovými normami, což vede k pocitům cizosti a vykořeněnosti.

Pátý panel, „Displacements as an Artistic Elaboration of Imaginary Rooms“, se zaměřil na zkušenosti vysídlených žen a na to, jakým způsobem využívaly svou tvorbu k rekonfiguraci své identity a hledání nových pozic v novém kulturním prostředí. Prezentace také poukázaly na výzvy, kterým umělci čelí při procházení patriarchálními strukturami a genderovou hierarchií ve světě umění. Nicolas Aude (Sorbonne Université) se zabýval teorií zobecněného překladu Julie Kristevy (* 1941), která rozvádí konkrétní realitu jazykové praxe do fenomenologie významu. Nastolil otázky týkající se přetrvávajícího vlivu mateřského jazyka v literatuře Jiného a jeho putování. Nabídl jedinečný pohled na jazyk, význam a identitu a zpochybnil tradiční chápání vztahu jazyka a kultury. Ksenia Shmydkaya (Tallinnská univerzita) zpochybnila obraz Stanisławy Przybyszewské (1901–1935) jako osudové umělkyně a existenciální mučednice. Zkoumala, jak Przybyszewská sama pojímala svou situaci, a zdůraznila tvůrčí potenciál nedobrovolného vysídlení žen. Shmydkaya svým příspěvkem vrátila Przybyszewské dějinnost a nabídla cenný dvojí pohled na její život a dílo. Lucie Antošíková (Akademie věd ČR) se zabývala různými způsoby, jakými se české autorky, které emigrovaly po roce 1968, vyrovnávaly s vysídlením prostřednictvím svých literárních děl. Navrhla osobitá řešení pro zobrazení nové životní situace a pojmenovala možné univerzální principy hledání a nalézání pozice vypravěčského subjektu v exilu. Aleksandra Wojda (Université de Lorraine) zkoumala estetické volby Anny Prucnal (* 1940) a Evy Killutat (1943–2020), dvou německy mluvících zpěvaček, které se rozhodly pro kariéru ve francouzsky zpívané hudbě šedesátých až devadesátých let 20. století. Analyzovala dialektiku omezení a možností, které byly základem jejich volby, a existenciální rozměr jejich poeticko-hudebních struktur. Héléne Martinelli (ENS Lyon/CEFRES) hovořila o ilustracích polské výtvarnice Franciszky Thémerson (1907–1988) k anglickému překladu Jarryho *Krále Ubu* (1951) od Barbary Wright (1915–2009). Martinelli vznesla otázky týkající se kulturní identifikace a emancipace spojené s přivlastněním postavy, jako je Matka Ubu. Nabídl jedinečný pohled na způsoby, jimiž může přemístění a rekonfigurace kulturních odkazů ovlivnit tvůrčí proces. Marlena Wilczak (Eur'ORBEM, Labo Junior) představila život a dílo Olgy

Boznańské (1865–1940), významné osobnosti polského malířství, která většinu své kariéry strávila ve Francii. Zkoumala soukromé a intimní umělecké postupy Boznańské a jejich vliv na její osobní emoce a identitu. Zdůraznila, jak Boznańské soukromý a izolovaný životní styl, který přispěl k jejímu uměleckému úspěchu, vedl k jejímu tragickému konci. Pauline Walkiewicz (Inalco) zkoumala, jak zkušenosti s vysídlením a kulturní odlišností ovlivnily uměleckou praxi Mely Muter (1876–1967), Zofie Stryjeńské (1981–1976) a Zofie Piramowicz (1886?–1958), tří polských umělkyně, které žily a tvořily v Paříži v první polovině 20. století. Příspěvek se zaměřil na to, jak se tyto umělkyně dokázaly v novém kulturním kontextu znovu tvůrčím způsobem prosadit, přestože čelily výzvám souvisejícím s genderem a mocí.

Závěrem lze říci, že konference nabídla cennou příležitost prozkoumat zkušenosti žen, které byly vysídleny ze svých domovů a kultur. Konference se konala jako první akce v rámci projektu financovaného z minigrantů 4EU+ Displacements. Cílem tohoto projektu je mimo jiné vytvořit v rámci programu Erasmus+ síť badatelů, které spojuje hybridní metodologický seminář sdružující mladší a starší vědce a doktorandy. Jak ukázal tento úspěšný start projektu, studium takových transkulturních fenoménů může pomoci ukázat historický význam atypických trajektorií a kulturních konfigurací, které protínají kulturní dějiny regionu. Použití termínu *dépaysement* plní heuristickou i experimentální funkci, obchází metodologický nacionalismus a umožňuje novou analýzu normativních kontextů a každodenních zkušeností.

Prezentace ukázaly složitost tématu vysídlení v životě a tvorbě umělkyně a zkoumaly vztah mezi identitou, kulturou a tvorbou. Řečníci zdůraznili význam mobility a migrace při utváření umělecké tvorby, jejímž výsledkem jsou silná díla, která zpochybňují dominantní narativy a podvracejí očekávání. Ukázali hodnotu feministické angažovanosti v umění jako prostředku k pochopení a kritice rozmanitých forem vysídlení, kterým ženy čelí. Využití kvantitativních nástrojů a mapovacích technologií navíc poskytlo nové způsoby analýzy trajektorií mobilních spisovatelek a umělkyně a vrhlo světlo na prostory a místnosti psaní na přelomu století. Celkově konference zdůraznila potřebu diferencovaného chápání vysídlení jako klíčového faktoru emancipace umělkyně. Můžeme tedy být zvědaví na další aktivity projektu.

